

(دفاعیه پایان نامه)

۸۸

با تأییدات خداوند متعال پایان نامه تحصیلی خانم فاطمه محمدی زاده رشته علوم ارتباطات دانشجوی دوره نیمه حضوری / فراگیر کارشناسی ارشد تحت عنوان :

بررسی نحوه بازتاب تحولات اخیر یمن و بحرین و سوریه در صفحات خارجی مطبوعات کشور (تحلیل محتوای روزنامه های شرق، جام جم، آفتاب یزد، جمهوری اسلامی، همشهری، تهران امروز، کیهان ایران، آرمان، اطلاعات

که به راهنمایی جناب آقای دکتر اسدی تنظیم گردیده است. در جلسه مورخ ۹۰/۱۲/۲۰ با حضور

اعضاء هیأت داوران مطرح و با نمره (به عدد ۱۹ به حروف نوزده) و درجه (.....) (.....) به تصویب رسید.

اعضاء هیأت داوران :

ملاحظات	محل امضاء	نام و نام خانوادگی	سمت
		جناب آقای دکتر اسدی	استاد راهنما
		جناب آقای دکتر رسولی	استاد مشاور
		جناب آقای دکتر کیا	استاد داور
		خانم یزدانی	نماینده تحصیلات تکمیلی

دانشگاه علامه طباطبائی

پردیس آموزشهای نیمه حضوری

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم ارتباطات اجتماعی

عنوان:

**بررسی نحوه بازتاب تحولات یمن، بحرین و سوریه در صفحات خارجی
مطبوعات کشور**

(تحلیل محتوای روزنامه های شرق، جام جم، آفتاب یزد، جمهوری اسلامی، همشهری، تهران
امروز، کیهان، ایران، آرمان و اطلاعات)

استاد راهنما:

دکتر عباس اسدی

استاد مشاور:

دکتر محمدرضا رسولی

استاد داور:

دکتر علی اصغر کیا

دانشجو:

فاطمه محمدی زاده

زمستان ۱۳۹۰

با سپاس فراوان از

- استاد ارجمند جناب آقای دکتر عباس اسدی استاد راهنمای تحقیق

- استاد ارجمند آقای دکتر محمد رضا رسولی استاد مشاور تحقیق

و همه کسانی که در انجام این تحقیق یاریم دادند.

تقدیم به خوبان شاهد، کاتبان رساله عشق و هادیان طریقت نور

و تقدیم به

پدر عزیزم، مشوق همیشگی ام را می گویم،

مادر دلسوزم، آرام همه خستگی هایم،

همسر عزیزم به پاس همه صبر و محبتهایش

و فرزند دلبندم سجاد

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات پژوهش.....	۱
۱- مقدمه.....	۲
۱-۱- طرح مسأله.....	۲
۱-۲- ضرورت و اهمیت مسأله.....	۴
۱-۱-۲- ضرورت و اهمیت نظری.....	۴
۱-۲-۲- ضرورت و اهمیت عملی.....	۸
۲- اهداف تحقیق.....	۹
۳- سوالات تحقیق.....	۱۰
۱-۳- سوالات اصلی تحقیق.....	۱۰
۲-۳- سوالات فرعی تحقیق.....	۱۰
۴- فرضیات تحقیق.....	۱۰
۱-۴- فرضیات اصلی تحقیق.....	۱۰
۲-۴- فرضیات فرعی تحقیق.....	۱۰

فصل دوم: تدارك نظري تحقيق..... ۱۲

۱- پيشينه تحقيق..... ۱۳

۲- مباني نظري تحقيق..... ۱۴

۱-۲- نظريه برجسته سازي..... ۱۵

۲-۲- نظريه ساخت اجتماعي واقعي..... ۱۸

۳-۲- نظريه سازه انگاري..... ۲۰

۴-۲- تحولات منطقه و سازه انگاري..... ۲۳

۵-۲- رسانه ها و جنبش هاي اجتماعي..... ۲۷

۳- مدل نظري تحقيق..... ۳۱

۴- معرفي كشورهاي مورد بررسي..... ۳۲

۵- معرفي روزنامه هاي مورد بررسي..... ۳۵

فصل سوم: روش تحقيق..... ۳۹

۱- شمای تحقيق..... ۴۰

۲- تعاريف متغيرها و مفاهيم تحقيق..... ۴۱

۳- روش تحقیق..... ۴۲

۴- تکنیک تحقیق..... ۴۳

۵- جامعه آماری..... ۴۴

۶- تکنیکهای آماری..... ۴۵

۷- سنجش ضریب قابلیت اعتماد..... ۴۵

فصل چهارم: بررسی یافته ها..... ۴۶

۱- یافته های توصیفی..... ۴۷

۲- یافته های تحلیلی..... ۶۹

۳- جمع بندی..... ۱۴۴

۳-۱- بازتاب تحولات هر یک از کشورها..... ۴۳

۳-۲- بازتاب تحولات در هر روزنامه..... ۱۴۶

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات..... ۱۵۲

۱- نتیجه گیری..... ۱۵۳

۲- محدودیتهای تحقیق..... ۱۵۷

۳- پیشنهادات..... ۱۵۸

فهرست منابع و مآخذ..... ۱۶۰

ضمائم..... ۱۶۴

۱- دستورالعمل کد گذاری..... ۱۶۵

۲- گزیده ای از بیانات مقام معظم رهبری..... ۱۶۹

۳- بیانیه وزارت امور خارجه ایران پیرامون تحولات سوریه..... ۱۷۱

۴- نامه ایران به سازمان ملل درباره بحرین..... ۱۷۳

چکیده انگلیسی..... ۱۷۵

چکیده:

در این تحقیق به چگونگی بازتاب اخبار سه کشور بحرین، یمن و سوریه در مطبوعات کشور پرداخته شده است. سوال اصلی تحقیق این است که مطبوعات ایران با دیدگاههای سیاسی مختلف، رویدادهای سه کشور منطقه خاورمیانه را با توجه به ویژگیهای خاص هر یک از آنها با چه تفاوتها و تشابهاتی منعکس کرده اند؟ در بخش نظری این تحقیق پس از مروری بر نظریه برجسته سازی، با استفاده از نظریه برساخت گرایی اجتماعی به پدیده ساخت خبر اشاره شده و سپس با استفاده از نظریه سازه انگاری به نقش ارزش، هویت و هنجار در جنبشهای اجتماعی منطقه پرداخته شده و به متغیرهایی که با توجه به آن مورد بررسی قرار گرفته اند، اشاره شده است. در این تحقیق، ده روزنامه در یک دوره شش ماهه از اول بهمن ۸۹ تا آخر تیر ۹۰ با استفاده از روش تحلیل محتوا مورد بررسی قرار گرفته است. نمونه گیری با استفاده از روش تصادفی سیستماتیک انجام شده و پس از انتخاب ۲۷ روز، نمونه ای با حجم ۶۰۸ خبر به دست آمده است.

با توجه به نتایج تحقیق در بررسی متغیرها، میان اخبار سه کشور بحرین، یمن و سوریه در صفحات خارجی مطبوعات تفاوت وجود دارد. حجم اخبار بحرین در مطبوعات بیشتر از سوریه و یمن است. بیشتر اخبار دارای تیر بوده اند و کمتر در تیر خبر سوگیری داشته اند. در ۲۵ درصد اخبار منبع خبری ذکر نشده و بیشترین ارجاع به شبکه خبری الجزیره بوده است. در اخبار صفحات خارجی مطبوعات موضوعات اظهار خشم مردم از اقدامات دولت و متحدین آنها، اشاره به تعداد کشته ها و زخمی ها و دخالت دیگر دولتها در کشور مورد نظر برجسته سازی شده اند. در خبرها به دخالت عربستان و آمریکا در حوادث کشورهای بحرین، یمن و سوریه بیشتر اشاره شده است. در ۱۴ درصد اخبار به اختلافات شیعه و سنی اشاره شده که بیشتر مربوط به بحرین بوده است. بیشتر اخبار بی طرفانه بوده و به راه حل دیپلماتیک در حل بحران کشورها اشاره بیشتری شده است. در بررسی عوامل جنبشها، استبداد، تحریکات بیگانه و محدودیت آزادیهای عمومی در اخبار بیشتر مورد توجه قرار گرفته اند. فقط در دو درصد اخبار به بیداری اسلامی اشاره شده است و حدود ۹۰ درصد اخبار به ماهیت جنبشها از حیث عربی یا اسلامی بودن پرداخته اند.

کلید واژه ها: مطبوعات، صفحات خارجی، تحلیل محتوا، بحرین، یمن، سوریه، برجسته سازی خبر، جنبش های اجتماعی، تحولات خاورمیانه

پیشگفتار:

در ماههای اولیه سال ۲۰۱۱ جهان شاهد تحولات و جنبش‌هایی در خاورمیانه بود که با نامهای متفاوتی همچون بیداری اسلامی، بیداری انسانی، بهار عربی و... شناخته شد. خیزش‌هایی که در این جوامع رخ داد، از جهات مختلف مذهبی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی قابل تحلیل و بررسی می‌باشد. آنچه در مورد این وقایع، ورای برجستگی‌های تاریخی، فرهنگی و ارزشی، سرعت تحولات آنها و نقش بیگانگان در شبیه‌سازی و احیانا انحراف در جنبشها بحث برانگیز است، نقش رسانه‌ها در چگونگی بازتاب این تحولات است.

با توجه به نقش تاثیر گذار مطبوعات در نظام ارتباطات سیاسی تحلیل محتوای روزنامه‌ها در ایران، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. سازمانها و گروههای سیاسی، مطبوعات و مردم سه عنصر اصلی این نظام هستند. نحوه انعکاس رویدادهای سیاسی متأثر از گرایشات و ایدئولوژی‌های گردانندگان مطبوعات و شرایط سیاسی جامعه است. لذا ممکن است در فرایند ساخت خبر، پدیده‌های عینی دستخوش مصالح و مطامع سیاسی و گروهی گردند.

در اخبار مربوط به دیگر کشورها که امکان تماس مستقیم مخاطب داخلی با رویدادهای اجتماعی آن جوامع وجود ندارد، چگونگی ساخت خبر اهمیتی دوچندان می‌یابد. چرا که رسانه مرجع اصلی مخاطب برای دریافت خبر است. حوادث بحرین، یمن و سوریه نیز از این قاعده مستثنا نیستند. بررسی مطبوعات ایران در مواجهه با حوادث منطقه علاوه بر روشن کردن ابعاد مختلف این رویدادها؛ تفاوتها و شباهتهای رویکرد مطبوعات را نسبت به آنها مشخص می‌سازد. در این تحقیق تلاش شده ابعاد گوناگون تحولات کشورهای بحرین، یمن و سوریه از منظر مطبوعات کشور مورد بررسی و مقایسه قرار گیرد.

درباره ماهیت و عوامل جنبشهای اخیر در منطقه خاورمیانه تحلیل‌های متفاوتی ذکر شده است. برخی متفکرین به اسلامی بودن این جنبشها صحنه گذاشته و بیداری اسلامی را عامل اصلی آنها ذکر کرده‌اند و در مقابل عده‌ای دیگر آنها را جنبشهای عربی دانسته و بر اساس ارزشهای لیبرالی آنها را مطالبه‌ای برای آزادی و دموکراسی می‌دانند و یا به عوامل اقتصادی در شکل‌گیری آنها اشاره می‌کنند. بعضی نیز جنبشها را صرفاً ضد استبدادی می‌دانند. در این تحقیق تلاش شده میزان گرایش مطبوعات به هریک از این عوامل به عنوان ماهیت و منشا جنبشها بررسی شود تا تفاوتهای دیدگاههای آنها آشکار گردد.

در فصل اول این تحقیق پس از طرح مساله و بررسی ضرورت آن به اهداف، سوالات و فرضیه‌های تحقیق اشاره شده است. در فصل دوم نظریات برجسته‌سازی، برساخت‌گرایی و سازه‌انگاری به عنوان مبانی نظری تحقیق مورد بررسی قرار گرفته و سپس به نقش رسانه‌ها در جنبش‌های اجتماعی اشاره شده و در پایان معرفی اجمالی روزنامه‌ها و کشورهای مورد بررسی آمده است. در فصل سوم پس از تعریف متغیرها و مفاهیم اصلی تحقیق؛ جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و تکنیک‌های مورد استفاده بیان شده است. در فصل چهارم یافته‌های توصیفی و تحلیلی بر اساس

جداول فراوانی مورد بررسی قرار گرفته اند و در نهایت فصل پنجم به نتیجه گیری و ارائه برخی پیشنهادها بر اساس نتایج تحقیق می پردازد.

فصل اول:

کلیات پژوهش

۱- مقدمه

تحولاتی که از تونس آغاز شده و سپس به مصر، یمن، لیبی، بحرین و سوریه رسیده، گرچه با عناوینی همچون «دومینوی تغییر»، «خاورمیانه جدید» و... خوانده و تحلیل می‌شوند، در نگاه اول ممکن است چنین به نظر برسد که ماهیت تحولات صورت گرفته در آنها از یک سنخ بوده و از این جهت وضعیت مشابهی دارند، اما وقتی از منظر راهبردی نگریسته شود، چنین به دست خواهد آمد که وزن تحولات در کشورهای پیش‌گفته یکسان نیست. علاوه بر عوامل داخلی در کشورهای مورد بررسی، مواضع بین‌المللی و شیوه عمل سیاستمداران آنها نیز می‌تواند در چگونگی پیشبرد این تحولات و روند حوادث و برخورد دیگر کشورها با آنها موثر افتد.

۱-۱- طرح مسأله:

هنگامی که هجدهم دسامبر ۲۰۱۰ یک جوان سبزی فروش تونسی به نام «محمد بن عزیزی» در اعتراض به مصادره اموالش توسط پلیس سد معبر خود سوزی کرد، شاید کسی گمان نمی‌برد این حادثه همچون جرقه ای در انبار باروت نقطه شروع تحولات گسترده ای در منطقه خاور میانه گردد. صحنه خود سوزی توسط عابران با استفاده از تلفن همراه ضبط گردید و تصویر آن به همراه صحنه‌هایی از تشییع جنازه محمد بن عزیزی و تظاهرات اعتراضی مردم به سرعت در فضای مجازی پخش و توسط خبرگزاریها مخابره شد. حوادثی که طی چند ماه از شمال آفریقا تا سواحل خلیج فارس گسترش پیدا کرد و مردم بحرین و یمن نیز در اوایل ژانویه تظاهرات روز خشم برپا کردند.

در جوامع معاصر سیاست بلافاصله بعدی رسانه ای پیدا می کند. موضوعات مورد توجه سیستم سیاسی و تصمیماتی که از آن بیرون می آید، صحنه نمایشی برای رسانه هاست که به دنبال همراه کردن شهروندان با خود و یا کم کردن دشمنی آنان با خویش هستند. (کاستلز، ۱۳۸۵، ص. ۲۶)

به دنبال وقوع جنبشهای اخیر، مطبوعات ایران با توجه به گرایشهای سیاسی خود و شرایط کشورهای مورد نظر در قبال این حوادث مواضع متفاوتی را اتخاذ نمودند. این تحقیق به بررسی بازتاب تحولات سه کشور بحرین، یمن و سوریه در صفحات خارجی مطبوعات کشور می پردازد.

آلویس تافلر معتقدست در بحرانهای سیاسی جهان تاکتیکهای اطلاعاتی حرف اول را خواهد زد. او معتقدست که محور مانورهای قدرت در آینده را همین تاکتیکهای اطلاعاتی شکل خواهد داد و این تاکتیکها چیزی نیست جز "قدرت دستکاری دراطلاعات" که بخش عمده آن نیز حتی پیش از آنکه این اطلاعات به رسانه ها برسد، انجام خواهد شد. از دیدگاه او عرصه نبرد فردا را گستره فرستنده ها، رسانه ها، پیام گیران و پیام سازان شکل می دهد. (شکرخواه، ۱۳۷۲، ص. ۷)

هم اکنون بار اصلی دیپلماسی و گفتگوی بین رهبران سیاسی از طریق رسانه ها انجام می پذیرد و رسانه ها به تدریج نقش دیپلمات ها را در تعاملات بین المللی به عهده گرفته و هر روز شاهد ابتکاری تازه از نوع و شیوه حضور رسانه ها و شبکه های بین المللی در روند مذاکرات و تبادلات پیام های سیاسی هستیم. به تدریج رسانه ها سنگر دیگری از روابط بین الملل را فتح می کنند و هم اینک می توان گفت کمتر حوزه ای را می یابید که از دسترس رسانه ها مصون باشد. در این راستا بحث دیپلماسی و روابط سیاسی میان کشورها از موضوعاتی است که به شدت تحت تاثیر رسانه ها قرار گرفته است. طبیعی است که فنون و مهارت های دیپلماسی و چانه زنی و امتیاز گیری از طریق رسانه نیز سیر تحول و رو به رشد خود را طی کرده است.

لاسول (۱۹۴۸) کارکردهای اصلی ارتباطات را به شرح زیر خلاصه کرد: نظارت بر محیط، ایجاد همبستگی اجتماعی در واکنش به محیط و انتقال میراث فرهنگی. این ها به ترتیب به تامین اطلاعات، ارائه نظر و تفسیر برای کمک به معنی دار شدن اجزای اطلاعات و ایجاد وفاق جمعی، بیان ارزش های فرهنگی و نمادهایی که برای هویت و استمرار جامعه اساسی اند، برمی گردند. (مک کوایل، ۱۳۸۸، ص. ۱۰۸) هدف اطلاع رسانی ممکن است به نوعی اثر اطلاع زدایی ناشی از جانبداری در انتخاب یا معرفی نبودن اطلاع منجر شود. دست به تفسیرزدن در عمل می تواند شکلی از کنترل اجتماعی باشد. هدف استمرار فرهنگی می تواند شکل سرکوب اشکال جدید و بینش های فرهنگی متفاوت را به خود بگیرد. (همان، ص. ۱۱۴)

رسانه ها در صورت عدم اطلاع رسانی صحیح و به کارگیری تفسیرهای نابجا ممکن است دچار کژ کارکرد شوند. یکی از عوارض ناشی از عدم اطلاع رسانی صحیح توسط رسانه ها بروز شایعه است. از آنجا که موضوع این تحقیق بررسی بازتاب حوادثی است که در دیگر کشورها رخ داده و اکثریت مخاطبین امکان مواجهه مستقیم با آنچه که در

این کشورها رخ می دهد را ندارند، لذا جایگاه مطبوعات با توجه نقش و تأثیری است که روزنامه‌ها به عنوان یکی از رسانه‌های مهم در افکار عمومی و سیاست دارند، در ارائه تصویری دقیق و مبتنی بر واقعیات مهم و تاثیر گذار خواهد بود. این تحقیق به بررسی رویکردهای مطبوعات در مواجهه با حوادث بحرین، یمن و سوریه می پردازد.

۱-۲- ضرورت و اهمیت مسأله:

الف- ضرورت و اهمیت نظری:

این تحقیق به آزمون نظریات برجسته سازی و دروازه بانی خبر و همچنین سازه انگاری با استفاده از تعریف متغیرها متناسب با نظریات می پردازد. نظریه برجسته سازی یکی از نظریات پر اهمیت با کاربرد فراوان در مطبوعات است. در این پژوهش موضوعاتی که در اولویت خبری صفحات خارجی مطبوعات در بخش خاورمیانه قرار گرفته اند، مشخص می شود. نظریه سازه انگاری نیز یکی از نظریات مهم در دهه های اخیر در حوزه روابط بین الملل است. با توجه به ویژگیهای خاص این نظریه و بدیل و کاربردی بودن و همچنین اهمیت نقش فرهنگ، هویت و ایدئولوژی در آن، استفاده از این نظریه برای روش شدن ابعاد گوناگون جنبش های خاورمیانه ضروری به نظر می رسد.

به دنبال وقوع جنبش ها و بحرانهای منطقه ای، کشورهای آن منطقه به دلیل اثرات متقابلی که حوادث دیگر کشورها بر روند سیاست خارجی و جایگاه منطقه ای و بین المللی آنها دارد، با توجه به منافع یا ایدئولوژیهای خاص خود، سیاستهای مشخصی را پیرامون آن حوادث در پیش می گیرند. مطالعه مطبوعات و بررسی مواضع آنها باعث روشن شدن تفاوتها و وجود هماهنگی یا عدم هماهنگی آنها با یکدیگر و همچنین با سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است. از آنجا که سه کشوری که در این تحقیق مدنظر می باشند، در منطقه خاورمیانه قرار دارند، ابتدا مروری بر تعاریف و اهمیت این منطقه خواهیم داشت.

خاورمیانه قلب زمین و حساس ترین منطقه استراتژیک جهان، زرخیزترین خاک جهان را دارد؛ طلای سیاه از چاههای آن در فوران است. مهد تمدنهای بزرگ تاریخی و کانون سیاست بین الملل است. قرنهایست که این منطقه از شمال آفریقا گرفته تا آسیای مرکزی و قفقاز، از سواحل دریای مدیترانه گرفته تا افغانستان و پاکستان به دلیل همین اهمیت ژئواستراتژیک عرصه تاخت و تاز قدرتهای بزرگ است.

اصطلاح «خاورمیانه» در مقابل «خاور نزدیک» و «خاور دور» به کار رفته است. یونانیان باستان، سواحل شرقی و جنوبی دریای مدیترانه را که در خاور، و در نزدیکی آنها قرار داشت «خاور نزدیک» می نامیدند، اما برخی دیگر، به

دلیل اینکه این منطقه حد فاصل و میان راه به خاور دور، یعنی ژاپن و چین تلقی می شد، آن را «خاورمیانه» می شناختند. (نوروزی، ۱۳۸۵، ص. ۹۳)

این منطقه، محدوده ای از شمال آفریقا تا جنوب آسیا و حاشیه خلیج فارس را می پوشاند که به دلایل گوناگونی همچون اسلامی بودن ملت‌های منطقه، مسئله نفت و تأسیس رژیم نامشروع اسرائیل از اهمیتی حیاتی و فوق العاده در نقشه سیاسی جهان برخوردار گشته است، مسئله ای که می تواند ریشه بسیاری از مشاجرات و منازعات منطقه ای و بین المللی در گذشته و حال باشد. (همان)

خاورمیانه، همان گونه که کارل براون^۱ سال‌ها پیش اعلام کرد، یکی از بین المللی ترین و رخنه پذیرترین مناطق جهان بوده است. (براون، ۱۹۸۴، به نقل از احمدی، ۱۳۸۸، ص. ۳۳) با این همه رویدادهای کلان در سطح نظام جهانی، قواعد بازی بین المللی خاورمیانه‌ای را دچار تغییر و تحول کرده است. آگاهی یا ناآگاهی از این رویدادها و قواعد بازی حاکم بر نظام جهانی به ویژه در رابطه با خاورمیانه، نقش بسیار مهمی در سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌های بازیگران منطقه‌ای داشته و قدرت و ضعف آنها را مشخص کرده است. (همان، ص. ۳۳)

پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی در جنگ جهانی اول، ایجاد مرزهای تحمیلی برای کشورهای جدیدالتأسیس، بر اساس مصالح و مطامع قدرت‌های استعماری اروپا که در خاورمیانه حضور داشتند، موجب تفکیک جغرافیایی اقوام با زبان، نژاد، فرهنگ، تاریخ و مذهب مشترک شد. لذا خاورمیانه از نظر سیاسی - امنیتی هم برای مردم منطقه و هم برای دیگر کشورها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

اصطلاح خاورمیانه را نخستین بار "آلفرد ماهان"^۲ آمریکایی از نیروی دریایی آن کشور در سال ۱۹۰۲ بیان کرد. پس از آن چیرول روزنامه نگار انگلیسی و سپس شخصیت‌های دیگری مانند چرچیل، هرکدام بنا به موقعیت استراتژیکی و ژئوپولیتیک و ژئواستراتژی منطقه، این بخش از جنوب غرب آسیا را که از لحاظ گستردگی، از شرق کانال سوئز و دریای مدیترانه تا مرزهای شرقی ایران و از یمن تا ترکیه و شمال ایران را شامل می شود، به عنوان خاورمیانه (در مقابل خاور نزدیک و خاور دور نسبت به اروپا) نام برده اند. این منطقه به علل گوناگون از گذشته‌های دور مورد توجه قدرت‌های جهانی بود و هریک از این قدرت‌ها، حضور خود را در این منطقه مرتبط با منافع ملی خود می دانند. به همین دلیل خاورمیانه در دوره‌های مختلف تاریخی و بنا به شرایط نظام بین المللی میدان تاخت و تازها، رقابت‌ها، درگیری‌ها و دخالت‌های جهانی بوده است. (شفیعی عربی، ۱۳۸۷، ص. ۸۵)

منظور آلفرد ماهان از خاورمیانه منطقه اطراف خلیج فارس بود که نسبت به قاره اروپا و از منظر جغرافیایی، نه خاور نزدیک به حساب می آمد، نه خاور دور، ماهان اثرات جغرافیایی نفوذ روسیه در ایران و نقشه آلمان برای ساختن

^۱. Carl Brown

^۲. Alfred Mahan

یک خط آهن به بغداد را مورد بحث قرارداد. گرچه امروزه به طور معمول منظور از خاورمیانه، منطقه ای است که از نظرسعت به مراتب وسیعتر از آن چیز است که ماهان در نظر داشت ولی تأثیرات ژئواستراتژیک این اصطلاح باقی است. (همان، ص. ۸۶)

برخی با در نظر گرفتن پارامترهای خاص، کشورهای خاورمیانه را مرکب از ایران، ترکیه، عراق، اردن، سوریه، لبنان، فلسطین، مصر، امارات متحده عربی، بحرین، عربستان سعودی، قطر، کویت، عمان و یمن می دانند. برخی دیگر کشورهای پاکستان، افغانستان و قبرس را نیز جزء خاورمیانه محسوب می کنند. با این حال منطقه خاورمیانه به سه ناحیه مجزا می شود. ناحیه غربی شامل کشورهای شمال آفریقا است. ناحیه مرکزی شامل کشورهای فلسطین، سوریه، لبنان و اردن است که از آن به هلال خضیب نیز نام می برند. ناحیه شرقی نیز کشورهای حوزه خلیج فارس را در بر می گیرد.

در تعبیرهای جدید، خاورمیانه از افغانستان تا شمال آفریقا، از یمن تا ترکیه، از مدیترانه تا شاخ آفریقا امتداد پیدا می کند. اگر آن را به عنوان یک منطقه اصلی در نظر بگیریم، قابل تقسیم به پنج منطقه فرعی است که عبارتند از: خلیج فارس و شبه جزیره عربستان، سرزمین های شرق مدیترانه، شمال آفریقا، دریای سرخ و منطقه مدیترانه. (همان، ص. ۸۷)

آنچه «خاور میانه» خوانده می شود، در حقیقت، مجموعه ای است از چند منطقه ژئوپولیتیک جداگانه و متمایز مانند «خلیج فارس»، «شامات»، «شمال آفریقا» و غیره که هر یک، به دلیل هماهنگی موجود در پدیده های محیطی آن، منطقه ای مشخص و مستقل از دیگر مناطق به شمار می آید. در برخورد با چنین ناهماهنگی گسترده است که کوهن خاور میانه را یک منطقه «zshatterbelt»، «درهم» می خواند. (مجتهدزاده، ۱۳۷۰، ص. ۲۳)

در یک تقسیم بندی کلاسیک اهمیت خاورمیانه را در چهار قسمت و محور زیر می توان ارائه نمود:

الف: اهمیت ژئوپولیتیک: خاورمیانه در جغرافیای سیاسی، نقش عظیم و موثری را ایفا می نماید، چه آنکه این قسمت از کره خاکی در لولای سه قاره آفریقا، آسیا و اروپا قرار گرفته و متشکل از تنگه ها، خلیج ها، مناطق آزاد اقتصادی و... است که نقش بسیار مهمی را در مبادلات و معادلات جهانی و روابط منطقه ای و بین المللی ایفا می کند و جغرافیای سیاسی خاورمیانه، قدرت اقتصادی، سیاسی، حقوقی بالقوه تاثیر گذارنده ای را به کشورهای داخل در منطقه بخشیده تا از آن در مقابل دیگر کشورها و جهت دفاع از خود بهره گیرند که البته به واسطه همین جغرافیای سیاسی غالب است که این منطقه و مسایل مربوط به آن در ظاهر امر، به طور مسائل پیچیده جلوه می کند. بنابراین ویژگی ژئوپولیتیکی منطقه به خوبی موازنه قدرت را به نفع قدرتهای بزرگ یا به ضرر آنها می تواند برهم زند.

ب: اهمیت معدنی و منبعی: آفریقا در خصوص منابع معدنی خدا دادی و منطقه خلیج فارس در مورد منابع

عظیم نفت و گاز غنی می باشد و این اهمیت خاورمیانه را دو چندان می کند. خاور میانه عمده ترین منطقه نفت خیز جهان به شمار می رود.

ج: اهمیت هیدرو پللیتیک: قدرت آبی خاورمیانه و تنظیم سیاستهای استفاده از منبع آب منطقه از دیگر نکات قوت این منطقه حساس است. زیرا کشتیرانی و تدابیر مربوط به آن، استفاده نظامی، تجاری از آبهای آزاد بین المللی نقش موثری را در ترکیبات و تدابیر سیاسی، اقتصادی و نظامی کشورها دارد و همانطور که می دانیم عمده ترین راه های آبی، خطوط کشتیرانی، انتقال مواد اولیه از طریق آب به اروپا و آمریکا، دریاها و دریاچه های جهان در این منطقه واقع است و به عنوان تاثیر گذارنده ای مستقیم بر نظام بین المللی و روابط منتج از آن است.

د: اهمیت مذهبی و تاریخی: از دیگر مواردی که راجع به اهمیت منطقه ای خاور میانه می توان اشاره کرد اهمیت مذهبی، تاریخی و پیوند های مربوط به آن در این منطقه است که موجبات تحقق تشابهات فرهنگی، مشارکتهای سیاسی، همکاری های اقتصادی و... گشته است. خاور میانه مرکز دنیای اسلام و سایر ادیان الهی است. خاورمیانه از نظر فرهنگی و تاریخی خاستگاه و زادگاه ادیان بزرگ توحیدی و الهی است.

حمید احمدی نگرش های گوناگون به مسائل خاورمیانه را در پنج حوزه تاریخی، واقعگرایانه، تحلیل سیاست خارجی، رهیافت مبنی بر نقش ایدئولوژی و هنجارها (سازه گرایی) و جامعه شناسی تاریخی بین المللی طبقه بندی می کند.

به نظر وی آثاری که مسایل و تحولات بین المللی و منطقه ای خاورمیانه را از دیدگاه تحلیل تاریخی مورد بررسی قرار داده و بر روابط دیپلماتیک و تاریخ سیاست خارجی هر کشور با توجه به اسناد و منابع موجود تأکید کرده و هر مورد تاریخی را به نوعی دارای ویژگی خاص می داند، دارای نگرش تاریخی می باشند. بررسی روابط و سیاست خارجی کشورهایی چون ایران، ترکیه، مصر، عربستان و... نمونه این آثار است. یکی از مسلط ترین دیدگاه های مربوط به سیاست های بین المللی خاورمیانه، نگاه واقع گرایانه به رویدادهای آن است. از این دیدگاه، بازیگران منطقه ای و جهانی در راستای افزایش قدرت و منافع و گسترش حوزه نفوذ خود عمل می کنند و کشمکش ها و اتحاد و ائتلاف های موجود منطقه نیز از همین لحاظ قابل تحلیل می باشد. نگرش تحلیل سیاست خارجی نیز بیشتر در راستای همان بحث واقع گرایی قابل طبقه بندی است، اما از آن جهت که بر ابعاد گوناگون سیاست خارجی و عوامل موثر بر آن تأکید می کند، نگاه انتقادی بر دیدگاه واقع گرایانه که تنها بر دولت و ابعاد ساختاری بحث تکیه می کند نیز هست. رهیافت مبنی بر نقش ایدئولوژی و هنجارها (سازه گرایی) بر نقش ارزش ها و هنجارها در شکل دهی به سیاست بازیگران منطقه ای و بین المللی تأکید می کند. این رهیافت در سال های اخیر تحت تاثیر نوشته های ضد ساختارگرایان اروپایی چون آنتونی گیدنز وونت به خاورمیانه و مطالعات آن کشیده شده است. نگرش جامعه شناسی تاریخی نیز در

سال‌های دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰ در اعتراض و نقد به نگرش ساختارگرایانه در جامعه‌شناسی سیاسی و روابط بین‌المللی به وجود آمد، این نگرش ویژه‌گی‌های عمده نظم سیاسی و اجتماعی، دولت، ایدئولوژی و جامعه را به ویژه از بعد پیدایش و قوام نهادهای اجتماعی، سیاسی و مذهبی قدرت مطالعه کرده و در بستر بین‌المللی آن که به پیدایش آنها بسیار کمک کرده است قرار می‌دهد.

بدیهی است که هریک از این رهیافت‌ها در نوع خود دارای نکات مثبت و منفی هستند، که بحث درباره آنها از گنجایش این پژوهش خارج است. (احمدی، ۱۳۸۸، صص ۲۰-۲۲)

نگرشی که در این پژوهش بیشتر مورد تأکید قرار می‌گیرد، رهیافت مبنی بر نقش ایدئولوژی و هنجارها (سازه‌گرایی) در بررسی جنبش‌های کشورهای منطقه است.

به دلیل گستردگی تحولات منطقه، در این تحقیق به بررسی تحولات سه کشور یمن، بحرین و سوریه که در نواحی شرقی و مرکزی خاورمیانه قرار دارند، می‌پردازیم و از تحولات بخش آفریقایی خاورمیانه چشم‌پوشی می‌کنیم.

ب- ضرورت و اهمیت عملی:

مطبوعات در شکل‌گیری افکار عمومی مردم یک کشور نسبت به حوادث دیگر کشورها نقش به‌سزایی دارند. با توجه به نقش تاریخی مطبوعات در جنبش‌ها و انقلاب‌های گذشته مانند انقلاب مشروطیت و اهمیت آنها در دیپلماسی رسانه‌ای بین‌کشورها، مطالعه نحوه بازتاب تحولات اخیر منطقه در مطبوعات کشور امری ضروری به نظر می‌رسد. چرا که هریک از این مطبوعات نماینده عقیده، مرام و مسلک گرایش‌های مختلف سیاسی می‌باشند و دیدگاه‌های گردانندگان آنها را بازتاب می‌دهند.

از آنجا که ضعف یا قوت حزب‌گرایی جناح‌های سیاسی معمولاً در مسائل سیاسی مشهود است، ممکن است چنین به نظر برسد که مطبوعات با گرایش‌های حزبی متفاوت در عرصه سیاسی به گونه‌ای متفاوت عمل می‌کنند، اما در موضوعاتی مانند اقتصاد و یا مسائل بین‌الملل اختلافات کمتری وجود دارد، این تحقیق نشان می‌دهد که آیا مطبوعات وابسته به جناح‌هایی که به لحاظ سیاسی مختلف عمل می‌کنند، در عرصه بین‌الملل نیز اختلاف دارند؟

با استفاده از این نتایج این تحقیق و بررسی مواضع رسمی نظام و عملکرد صدا و سیما می‌توان به تفاوت مواضع مطبوعات با رسانه‌های رسمی مانند صدا و سیما و میزان همگرایی یا واگرایی هریک از روزنامه‌ها با دیپلماسی رسمی نظام پی‌برد. با توجه به این که برخی بخش‌های نظام ارگان‌های مطبوعاتی و رسانه‌ای دارد، این تحقیق مشخص می‌کند که این ارگان‌های رسمی چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی در مواضع بین‌المللی خود با هم دارند. با توجه به اینکه در ارگان غیر رسمی امکان اعمال سلیقه بیشتری وجود دارد، با استفاده از این تحقیق میزان اشتراک و احیاناً اختلافات

نحوه بازتاب اخبار بین الملل در ارگانهای رسمی و غیر رسمی نیز مشخص می شود. مانند روزنامه های همشهری و تهران امروز که اولی ارگان رسمی شهرداری تهران و دومی ارگانی غیر رسمی است.

این تحقیق جایگاه، رتبه و درجه اهمیت منابع مختلف داخلی و بین المللی را نزد مطبوعات کشور مشخص می کند. همچنین میزان استفاده از منابع معتبر در هریک از روزنامه ها و ارجاع به منابع ایرانی، عربی و غربی بررسی می شود. شناخت رویکرد مطبوعات با گرایشهای مختلف می تواند راهنمای عمل سردبیران و مسئولین در تصمیم گیریهای آتی قرار گیرد.

با توجه به اهمیت منطقه خاورمیانه و قرار گرفتن ایران در نزدیکی این سه کشور و تاثیر فراوان تحولات این کشورها بر جایگاه بین المللی جمهوری اسلامی ایران، بررسی مطبوعات با گرایشهای متفاوت برای روشن شدن نظرات احزاب گروهها و ارگانهای مختلف در این امر مهم ضروریست. چرا که با افزایش اختلافات درونی و احیانا واگرایی با مواضع رسمی نظام چهره بین المللی کشور نیز مخدوش شده و آثار آن در عرصه های مختلف مشهود خواهد شد. موضوع این تحقیق با بررسی کشورهای بحرین و سوریه که در دیدگاههای رسمی در دو سوی طیف قرار دارند و دارای ماهیت های متفاوتی در تحولات خود هستند و همچنین بررسی مطبوعاتی در کشور که تفاوت های سیاسی و حزبی دارند، برخی وابسته به ارگانهای دولت و برخی نیز مستقل هستند، علاوه بر اینکه به بررسی موضوع بیداری اسلامی در کشورهای منطقه پرداخته، تفاوت های تحولات هریک از کشورها و همچنین اختلافات و شباهتهای مطبوعات را نیز مشخص می کند.

۲- اهداف تحقیق:

هدف اصلی این تحقیق بررسی بازتاب اخبار سه کشور بحرین، یمن و سوریه در صفحات خارجی ده روزنامه کشور است. توصیف و مقایسه اخبار سه کشور بحرین، یمن و سوریه در مطبوعات و همچنین مقایسه مطبوعات در چگونگی انعکاس این اخبار مد نظر می باشد.

بررسی وجود تفاوت بین روزنامه ها در استفاده از منابع مختلف خبری برای انعکاس اخبار سه کشور بحرین، یمن و سوریه و تفاوت بین فراوانی اخبار سه کشور بحرین، یمن و سوریه در روزنامه ها و همچنین تفاوت بین اخبار سه کشور بحرین، یمن و سوریه در موضوعات برجسته شده در روزنامه ها از اهداف این تحقیق می باشد.

در این تحقیق همچنین به دنبال بررسی منشأ تحولات سه کشور بحرین، یمن و سوریه از منظر روزنامه ها، موضوعاتی که در روزنامه ها برجسته شده است، ماهیت جنبشها از حیث عربی یا اسلامی بودن، راه حلی برای حل بحران کشورها که در اخبار به آن اشاره شده باشد، دولتها، سازمانها، گروهها و احزابی مداخله کننده در حوادث کشورهای مورد بررسی، که در اخبار به آنها اشاره شده است، پرداختن به اختلافات شیعه و سنی در اخبار، منابع